

POCTIVOST A PODVÁDĚNÍ BĚHEM VYSOKOŠKOLSKÉHO STUDIA

Marek Preiss, Alena Nohavová, Iva Stuchlíková

Abstrakt

Autoři se zamýšlejí nad poctivostí a podváděním během vysokoškolského studia a dívají se na ně v souvislostech s pracovními, sociálními a ekonomickými činiteli. Ve dvou pilotních studiích se zaměřili na čtyři hlavní okruhy: 1. postoj vysokoškolských studentů k podvádění a realizované způsoby podvádění včetně jejich četnosti, 2. vztah mezi podváděním a pracovními hodnotami u vysokoškolských studentů, 3. souvislost mezi podváděním a religiozitou, 4. vztah mezi podváděním a vybranými společensko-ekonomickými ukazateli.

Ve dvou sběrech dat byla zjištěna vysoká frekvence podvádění u českých vysokoškolských studentů vzhledem k americkým vrstevníkům a stabilita nálezů (2011–2012) ohledně podvádění. Zjištěny byly rozdíly mezi „poctivými“ a „podvádějícími“ studenty v některých parametrech Dotazníku pracovních hodnot (Survey of Work Values, Wollack et al., 1971). „Poctiví“ studenti měli statisticky významně vyšší skóre ve škále *upřednostňování aktivity a zapojení se do práce*, „nepoctiví“ studenti statisticky významně vyšší skóre ve škále *sociální status a postoj k výdělku*. Ve shodě s jinými pracemi nebyla zjištěna souvislost mezi religiozitou a mírou podvádění. Na archivních datech (Teixeira a Rocha, 2010) autoři zvažují možné vztahy mezi podváděním a některými společensko-ekonomickými ukazateli – hrubým domácím produktem, indexem vnímání korupce, indexem lidského rozvoje a indexem vzdělávání. Zamýšlejí se nad tím, zda by míra podvádění mohla souviset s ekonomickou úrovní, vnímáním korupce v dané společnosti, mírou rozvoje společnosti a úrovní vzdělání.

Klíčová slova: podvádění, vysoká škola, poctivost, pracovní hodnoty, religiozita

HONESTY AND CHEATING DURING UNIVERSITY STUDY

Abstract

The authors analyze honesty and cheating during university studies in relations to work, social and economic variables. In two pilot studies the authors focused on four topics – 1. attitudes of university students to cheating; 2. relation between cheating and work values among university students; 3. connection between cheating and religiosity; 4. relation between cheating and some socio-economic variables. Using two datasets they found high frequency of cheating among Czech university students in comparison with their American colleagues and the stability of findings in samples 2011 and 2012. Differences between honest and dishonest students were found in some variables of the Survey of Work Values (Wollack et al., 1971). Honest students had higher score in Activity Preference and Job Involvement, dishonest students had higher score in Social Status and Attitude Towards Earnings. No relation between cheating and religiosity was found. On archive data (Teixeira a Rocha, 2010) authors consider relations between cheating and some socio-economic variables - Gross Domestic Product, Corruption Perception Index, Human Development Index and Education Index. They also consider relations with economic development, perception of corruption, level of human development and education.

Keywords: *cheating, academy, honesty, work values, religiosity*

Úvod

Mnoho lidí, přinejmenším příležitostně, lže nebo podvádí, např. v kartách, daňovém přiznání, ve vztazích s druhými lidmi. Není tedy divné, že podvádějí i studenti na školách (Eisenberg, 2004). Podvádění jako nečestné jednání během studia, pokud je řešeno, tak pak spíše jen ve vztahu ke studentovi – například k jeho nezodpovědnosti, nezralosti, morálnímu selhání (Mareš, 2005). Podvádění ale není záležitostí pouze samotných studentů, ale i učitelů a školního kontextu. Za hranicemi třídy a školy bychom mohli podvádění vnímat v souvislostech celého systému vzdělávání a výchovy a v souvislostech širšího sociálního kontextu (Mareš, 2005; Vrbová a Stuchlíková, 2012). V těchto myšlenkových úvahách předkládáme výsledky našich studií a „statistický experiment“ s následnou diskusí. Začínáme u studenta a jeho postojů k podvádění a míře čestného a nečestného jednání během studia na vysoké škole. Dále nás zajímá, jak je podvádění spojeno s pracovními postoji, jestli religiozita zasahuje do rozhodnutí podvádět či se chovat čestně a jakým způsobem by celospolečenské klima mohlo ovlivňovat postoj k podvádění a jeho uskutečnění.

V přelomové monografii C. Petersona a M. E. P. Seligmana (2004) jsou definovány dvě charakterové přednosti jako univerzální hodnoty, které mohou být spojovány s opakem podvádění. Jak jsme popsali již v předchozí práci (Preiss et al., 2011), *integrita* (v angl. integrity, authenticity, honesty) je charakterová přednost, označující pravdivost k sobě samému, přesnému vyjadřování vnitřních stavů, záměrů a vazeb. Je součástí ctnosti označované jako Odvaha. Integritu můžeme definovat např. jako „stabilní vzorec chování odpovídající hodnotám, ke kterým se daná osoba hlásí“. Osoba, která tuto charakterovou přednost reprezentuje, přijímá a přebírá odpovědnost za své pocity a chování. Vlastnost lze vyjádřit tvrzeními, jako „je důležitější být sám sebou, než být oblíbený“, „je důležité být otevřený a upřímný ke svým pocitům“, „vše jde lépe, když lidé říkají pravdu“. *Poctivost* (angl. fairness) je charakterová přednost označující výsledek morálního usuzování, procesu, v němž lidé určují, co je morálně správně, co není a co je morálně odsouzeníhodné. Je součástí ctnosti označované jako Spravedlivost. Vlastnost lze vyjádřit tvrzeními jako „není správné využívat druhé lidi“, „každému by se mělo měřit stejným metrem“, „všichni zasluhují respekt“.

Studenti, kteří podvádějí, upřednostňují osobní zisk nad obecně uznávanou hodnotou, ctností (Staats et al., 2009). S. Staatsová se spoluautory považuje studenta, který nepodvádí, za svého druhu hrdinu a předpokládá, že disponuje určitými specifickými osobnostními charakteristikami, jako je statečnost, empatie, menší rozlišování mezi „já“ a „druzí“. Vlastnosti, jako je statečnost, empatie a poctivost, jsou v jejím chápání pro hrdinství prototypální. V situaci vzdělávání Staatsová mluví o „každodenním“ hrdinství, v protikladu k výjimečným a mimořádným činům velkých hrdinských postav historie. Ve výzkumu každodenního hrdinství Staatsová jednoduše rozděluje výzkumný soubor studentů podle střední hodnoty na „hrdiny“ a „ne-hrdiny“ (non-heroes).

Morální hledisko je ale jen jedním z více pohledů na problematiku podvádění. K dalším proměnným patří např. velikost tříd, důraz na výkon, kvalita učitele aj., spolupráce vs. individualita přístupu ke studiu, postoje ostatních studentů k podvádění, nepsané normy skupiny studentů, prožívaná smysluplnost studia, klinicky významná osobnostní psychopatologie (především disocialita), různé společenské faktory (jak je vnímáno podvádění v různých oblastech veřejného života), celkové nastavení společnosti (např. ve vztahu k víře), vyspělost společnosti (např. demokratická vs. autoritativní).

Ke sběrům dat popsaným dále nás vedl zájem o zjištění míry podvádění u vysokoškolských studentů v České republice a zájem o další souvislosti mezi podváděním, resp. poctivostí, a některými dalšími ukazateli.

Podvádění

Podvádění lze definovat jako takové jednání studenta, které 1. porušuje stanovená školní pravidla, 2. přináší mu/jí nezasloužené výhody oproti spolužákům, 3. snižuje spolehlivost a přesnost pedagogických závěrů, které lze z výkonů odvozovat (Cizek, 2003, podle Mareš, 2005). Většinou jsou pro podvádění potřebné tři podmínky: 1. určitá míra zátěže, 2. pravděpodobnost, že student nebude chycen, 3. racionalizace, že takové chování je akceptovatelné (Bernardi et al., 2004, podle Albrecht, 1995). Student může při rozhodování zvažovat etické dilema, ve kterém rozporuplnost situace rozpoznává, hodnotí alternativy, rozhoduje se a jedná podle tohoto rozhodnutí (Rest, 1979). Podvádění v širším pojetí se považuje za závažný problém především v některých aspektech pracovního a společenského života, jako je ekonomika, soudnictví a politika, ale i v soukromém životě jednotlivců, např. v partnerském soužití (Zebrowitz, Voinescu a Collins, 1996).

Cíl výzkumu, výzkumné otázky, výzkumný soubor a použité metody

Cílem výzkumu bylo sledování těchto čtyř vztahů:

1. Nejprve nás zajímal postoj k podvádění a samotné podvádění u vysokoškolských studentů a porovnání dvou vlastních sběrů dotazníkových dat v roce 2011 a 2012 s daty z USA (Klein et al., 2007), kde je dlouhodobý zájem o prosazení čestnosti během vysokoškolského studia. V pilotní studii (Preiss et al., 2011) jsme zjišťovali, jak čeští studenti (N = 219) vnímají 12 možností podvádění, které jsme jim ve formě anonymního dotazníku (Klein et al., 2007) nabídli v porovnání se sledovanou skupinou studentů Texaské univerzity (N = 268). V 6 ze 12 položek měli čeští studenti benevolentnější postoj k podvádění oproti americkým studentům (v opisování domácího úkolu od jiného studenta; dovolení jinému studentovi opisovat domácí úkol; ve spolupráci doma a při výuce na úkolech, které měl student vypracovat samostatně; v opisování v průběhu zkoušky; kopírování z internetu bez řádného uvedení zdroje). V ostatních 6 položkách byli čeští a američtí studenti vyrovnání nebo naopak benevolentnější přístup měli američtí studenti. V samotném chování – v provádění podvádění – bylo chování českých studentů výrazně odlišné od amerických. Čeští studenti podváděli podle našich výsledků výrazně častěji – v používání taháků (13,5x častěji proti americkým studentům), opisování během písemné zkoušky (5,9x častěji), dovolování jinému studentovi opisovat během zkoušky (5,6x častěji) a vydávání cizí práce z internetu za svoji vlastní (4,8x častěji). Ani v jedné z položek hodnotící chování nevyjadřovali čeští studenti čestnější chování proti americkým (nejmenší násobek byl 1,4 v neprospěch českých studentů). Výsledky pilotní studie byly pro české studenty nelichotivé. Proto jsme dotazníkové šetření na jiném souboru studentů (N = 245) a na stejných vysokých školách (PF JU v Českých Budějovicích, FF UK v Praze, PF UK v Praze) realizovali znovu.

Otázka: Jaký je postoj českých vysokoškolských studentů k podvádění v porovnání se studenty státní univerzity na americkém středozápadě?

Výzkumný soubor: čeští vysokoškolští studenti veřejných VŠ, humanitních a přírodovědných oborů (jaro 2011: N = 219; jaro 2012: N = 220) a studenti americké státní univerzity – Grand Valley State University (N = 268).

Metodika: V obou sběrech dat byly dotazníky získány anonymně, výběr studentů byl nenáhodný, oslovení studentů probíhalo často ve vyučovacích hodinách a studentům bylo zdůrazněno, že vyplněním informací nevznikou žádné osobní důsledky pro jejich studium.

2. Sledovali jsme, zda a jaký je vztah mezi mírou podvádění a pracovními hodnotami. Vycházíme z předpokladu, že podvádění nevzniká pouze na situačním základě (např. aktuálními nároky studia, potřebě jedince uspět, splnit očekávání druhých či sebe sama), ale že může vedle složky situační být také rysem projevujícím se jako opakovaná tendence k podvádění v různých životních situacích (Sims, 1993).

Bylo zjištěno, že postoje (sledované dotazníkem) budoucích novinářů k podvádění během studia měly vztah k postojům v pracovní etice po vystudování (Shipley, 2009). Studenti s vyšší mírou pracovní etiky odolávali podvádění v neřešitelné matematické úloze více než studenti s nižší mírou pracovní etiky (Eisenberg a Shank, 1985). Jedna z prací (Harding et al., 2003) shrnuje a cituje vztahy podvádění během vysokoškolského studia a riskantního řízení, krádeží v zaměstnání a v obchodě, abusu alkoholu a v přiznání daní. U více než 1000 amerických studentů, kteří studovali vysokou školu a během posledních let také pracovali (na plný či částečný úvazek), zjistili výzkumníci souvislost mezi podváděním během studia a v práci (Nonis a Shift, 2001). Studenti, kteří více podváděli během studia, podváděli více i v práci. Korelace (Pearsonovy) mezi podváděním v obou prostředích se pohybovaly okolo 0,6.

Otázka: Liší se čeští „pocitiví“ a podvádějící („nepocitiví“) studenti v pracovních hodnotách?

Výzkumný soubor: čeští vysokoškolští studenti (N = 220) oslovení na jaře 2012.

Metodika: Dotazník pracovních hodnot (Wollack et al., 1971) v revidované podobě (Survey of Work Values, revidovaná forma U, SWV-U). Dotazník byl sestaven výzkumníky z Bowling Green State University v roce 1976, má 54 položek a je zahrnut do Burrosovy ročenky *Twelfth Mental Measurements Yearbook* pod číslem 12121092. Dotazník jsme přeložili, opakovaně jsme překlad konzultovali s několika psychology, opravovali problematická místa, finální verzi jsme použili při výzkumu. Úkolem respondentů bylo vyplnit dotazník tak, jak přemýšlí o práci. Nešlo o konkrétní práci, ale o přemýšlení o vztahu k budoucí profesi obecně. Dotazník byl vyplněn anonymně.

3. Protože s religiozitou může být spojen postoj k podvádění (Bloodgood et al., 2008; Burton et al., 2011), zajímali jsme se o souvislost mezi sebeoznačením studentů jako věřících či nevěřících a pragmatických vs. duchovně orientovaných a podváděním. Nepředpokládali jsme, že by vztahy mohly být silné, ale vzhledem k tomu, že literární nálezy v této oblasti jsou rozporné (např. Jolicoeur, 2010; Williamson, 2010), rozhodli jsme se do dotazníkového šetření zahrnout i tyto položky. Zajímalo nás také, jak budou výsledky vypadat v ČR, kde se většina obyvatelstva oficiálně hlásí k sekulárnímu stylu života. Někteří autoři se domnívají (Jolicoeur, 2010), že religiozita může ovlivňovat konformitu s institucemi, jako je univerzita, a částečně může ovlivňovat podvádění samotné, ale zřejmě jen v malé míře. Soubory lišící se v druhu religiozity – vnitřní, vnější, anti-religiozité a pro-religiozité se nelišily v míře

podvádění během vysokoškolského studia (Jolicoeur, 2010). Podobně jiný autor (Williamson, 2010) nezjistil vztah mezi religiozitou a podváděním, kde religiozita byla, podobně jako v předchozí práci, zkoumána Allportovým nástrojem Religious Orientation Scale. Ve studii u souboru adventistů sedmého dne také nebyl zjištěn vztah mezi religiozitou a podváděním (Fisher et al., 1998). Jiná práce (Bloodgood et al., 2008) ale naopak dokládá, že vyšší religiozita (častější docházení na bohoslužbu) se vztahuje k nižší frekvenci podvádění (v experimentálních podmínkách) proti nižší míře religiozity a tento názor podporují i další autoři (Burton et al., 2011).

Otázka: Liší se v podvádění a pracovních hodnotách studenti, kteří se hlásí k religiozitě, od studentů, kteří se k ní nehlásí?

Výzkumný soubor: čeští vysokoškolští studenti (N = 220) oslovení na jaře 2012.

Metodika: anonymně předložený krátký dotazník, vytvořený autory.

Na závěr nás zajímá, zda chování vysokoškolských studentů ke školním povinnostem (etické i neetické) souvisí s některými širšími aspekty společenských poměrů – ekonomickými a sociálními. Ve výzkumných studiích se obvykle tyto aspekty nezjišťují, výjimkou je snad jen zmínka v jedné práci (Rocha a Teixeira, 2005). Pro zamyšlení nad vztahem mezi podváděním během studia a vybranými celospolečenskými ukazateli jsme vybrali studii zaměřenou na popis podvádění v mezinárodním kontextu (Teixeira a Rocha, 2010). Je to zřejmě mezinárodně nejrozsáhlejší publikovaná studie zaměřená na podvádění ve škole, která analyzovala údaje o podvádění během zkoušek v různých státech. Věnujeme se vztahu podvádění k některým ekonomickým (HDP) a subjektivním (CPI) měřítkům, kvalitě života (HDI) a kvalitě vzdělávání (index vzdělávání).

Otázka: Vztahuje se podvádění studentů během zkoušky k některým společensko-ekonomickým ukazatelům?

Výzkumný soubor: archivní data z již publikovaného článku (Teixeira a Rocha, 2010).

Metodika: Anonymně předložený dotazník v řadě evropských a dalších zemí (Teixeira a Rocha, 2010).

Výsledky a diskuse

1. Podvádění u českých vysokoškolských studentů

Výsledky srovnávající původní (jaro roku 2011) a současný soubor studentů (jaro roku 2012) v porovnání se souborem dat Kleinové et al. (2007) ukazují (tab. 1) velmi shodná procenta studentů v kategorii vnímání podvádění – studenti hodnotili, zda popisované chování hodnotí jako podvádění; zda jde o podvádění, ale není významné či zda o podvádění nejde (instrukce zněla „*Prosíme, posuďte následující tvrzení podle toho, zda jde podle Vás o podvádění*“).

V tab. 1 ukazujeme pro zjednodušení pouze procenta odpovědí, které studenti uvedli jako příklad podvádění. V některých položkách jsou výsledky vyrovnané, čeští studenti však měli větší tendenci spolupracovat se spolužáky při podvádění. Celkově většinou nejsou rozdíly mezi oběma českými sběry dat výrazné.

Tab. 1

Počty studentů, kteří označili dané tvrzení „jde o podvádění“

<i>Položky dotazníku</i>	USA %	Český soubor 2011 %	Český soubor 2012 %
1. opsat domácí úkol/práce od jiného studenta	43	15	25
2. dovolit jinému studentovi opsat Vaši práci nebo úkol	35	15	19
3. během výuky spolupracovat s jinými studenty na zadání, které jste měl/a vypracovat samostatně	19	10	19
4. vypomáhat si s jinými lidmi nad úkoly, které jste měl/a vypracovat samostatně doma	47	2	6
5. použít při zkoušce či testu „tahák“	92	86	87
6. opisovat od jiného studenta v průběhu písemné zkoušky	82	90	90
7. dovolit jinému studentovi opisovat během zkoušky	93	55	54
8. zjistit obsah testu před jeho vykonáním	44	78	74
9. prozradit jinému studentovi dopředu obsah testu	39	58	48
10. kopírovat informace z tištěných textů bez řádného uvedení zdroje	56	54	59
11. kopírovat informace z internetu bez řádného uvedení zdroje	56	49	51
12. vydávat cizí materiál/ práce z internetu za Vaše vlastní	91	94	96

V přiznání vlastního podvádění (instrukce byla „*Prosíme, vyplňte, jaké máte Vy sám/sama během vysokoškolského studia zkušenosti s podváděním*“) čeští studenti však skórují podstatněji výše proti americkým, a to v obou sběrech dat, v roce 2011 i 2012 (tab. 2).

Ani v jedné ze 12 položek ani v jednom sběru dat neměli čeští studenti stejnou či nižší frekvenci podvádění oproti studentům z USA.

Tab. 2
Počty (přiznaných) podvádějících ve třech souborech

Položky dotazníku	% podvádějících		
	USA (N = 268)	Český soubor 2011 (N = 219)	Český soubor 2012 (N = 220)
1. opisoval/a jsem domácí úkol/práce od jiného studenta	50	88	82
2. dovolil/a jsem jinému studentovi opsat moji práci nebo úkol	62	90	92
3. během výuky jsem spolupracoval/a s jinými studenty na zadání, které jsem měl/a vypracovat samostatně	54	95	90
4. vypomáhal/a jsem si s jinými lidmi nad úkoly, které jsem měl/a vypracovat samostatně doma	26	97	92
5. použil/a jsem při zkoušce či testu „tahák“	5	67	69
6. opisoval/a jsem od jiného studenta v průběhu písemné zkoušky	14	82	70
7. dovolil/a jsem jinému studentovi opisovat během zkoušky	16	95	90
8. zjistil/a jsem si obsah testu před jeho vykonáním	41	82	73
9. prozradil/a jsem jinému studentovi dopředu obsah testu	44	79	72
10. kopíroval/a jsem informace z tištěných textů bez řádného uvedení zdroje	18	36	41
11. kopíroval/a jsem informace z internetu bez řádného uvedení zdroje	18	54	48
12. vydával jsem cizí materiál/ práce z internetu za svoje vlastní	2	14	15

Při obou sběrech dat jsme zjišťovali podobnou spojitost mezi vnímáním podvádění a jejich realizací s úrovní školy, hodnocením obtížnosti školy a snahou školy o čestné chování při zkouškách či testech.

Spokojenost s úrovní vysokoškolského studia hodnotilo při *prvním sběru* jako velmi spokojeno 5 % studentů, spokojeno bylo 70 %, spíše nespokojeno 22 %, velmi nespokojena byla 3 % studentů. Při *druhém sběru* jako velmi spokojeno byla 4 % studentů, spokojeno bylo 77 %, spíše nespokojeno 17 %, výrazně nespokojena byla 2 % studentů. Převažuje tedy spokojenost nad nespokojeností s úrovní vysokoškolského studia.

Obtížnost vysoké školy při *prvním sběru* hodnotilo jako ano – obtížnou 14 % studentů, spíše ano 54 %, spíše ne 27 %, ne 4 %. Při *druhém sběru* hodnotilo jako ano, obtížnou 10 % studentů, spíše ano 61 %, spíše ne 26 % a ne 2 % studentů. Celkově tedy převažuje hodnocení školy jako spíše obtížná.

Jako jednoznačně obtížnou (odpověď „ano“) hodnotí vysokou školu 10–14 % studentů. Korelační koeficienty mezi spokojeností a obtížností s přiznaným podváděním byly blízké nule a statisticky nevýznamné.

Při hodnocení, zda vysoká škola dbá na to, aby studenti postupovali při testech/zkouškách čestně, odpovědělo *při prvním sběru* dat ano, dbá 27 % studentů, spíše ano 57 %, spíše ne 15 %, ne 1 %. Při *druhém sběru* odpovědělo ano, dbá 18 % studentů, spíše ano 65 %, spíše ne 14 % a ne 3 % studentů. Převažuje tedy pocit, že škola spíše dbá na čestný postup, k jasnému „ano“ se hlásí 18–27 % studentů.

2. Podvádění během vysokoškolského studia a pracovní hodnoty

V druhé práci na toto téma (Preiss et al., 2012) jsme se mj. obecně zabývali vztahem mezi podváděním během vysokoškolského studia a následných chování v práci. Publikovaná práce v této oblasti (Sims, 1993) provedená na pracujících studentech v kurzu MBA se pokusila zjistit, zda „nečestní studenti jsou také nečestnými zaměstnanci“. Šedesát studentů pracujících během studia bylo dotazováno na 18 různých typů chování v práci a retrospektivně na různé nečestné chování během školní docházky v minulosti. Pracovní chování bylo např. zkoumáno tvrzeními, jako „vzal jsem si něco z vybavení kanceláře pro svoji osobní potřebu“, chování během studia např. větou „použil jsem během zkoušky tahák“. Výsledky ukázaly, že chování za studia v minulosti bylo významně propojeno s chováním v práci, tj. čím více bylo nečestné ve škole, tím více i v práci. Ti, kdo měli tendenci k jen mírnému podvádění, měli podobnou tendenci k mírně nečestnému jednání v práci a opačně.

Zajímalo nás, zda se čeští „pocitiví“ a podvádějící („nepocitiví“) studenti budou lišit v pracovních hodnotách. Domnívali jsme se, že pokud se lišit budou, může to ukazovat na možnou budoucí pracovní morálku současných studentů – budoucích pracujících. Pro testování této otázky jsme použili Dotazník pracovních hodnot (Wollack et al., 1971) v revidované podobě (Survey of Work Values, revidovaná forma U, SWV-U).

Dotazník pracovních hodnot obsahuje 6 škál:

Sociální status (Social Status) – vliv práce na postavení mezi přáteli, spolupracovníky, příbuznými a u sebe sama;

Upřednostňování aktivity (Activity Preference) – dávání přednost aktivitě a věnování se pracovní činnosti;

Vzestupná tendence (Upward Striving) – touha usilovat o lepší práci a životní úroveň;

Postoj k výdělků (Attitude Towards Earnings) – hodnota, kterou pro pracovníka představuje mzda;

Pocit sebeuspokojení z práce (Pride in Work) – pocit uspokojení a potěšení z dobře vykonané práce;

Zapojení se do práce (Job Involvement) – stupeň, ve kterém se pracovník zajímá o druhé a zaměstnavatele a přispívá k rozhodování týkající se práce.

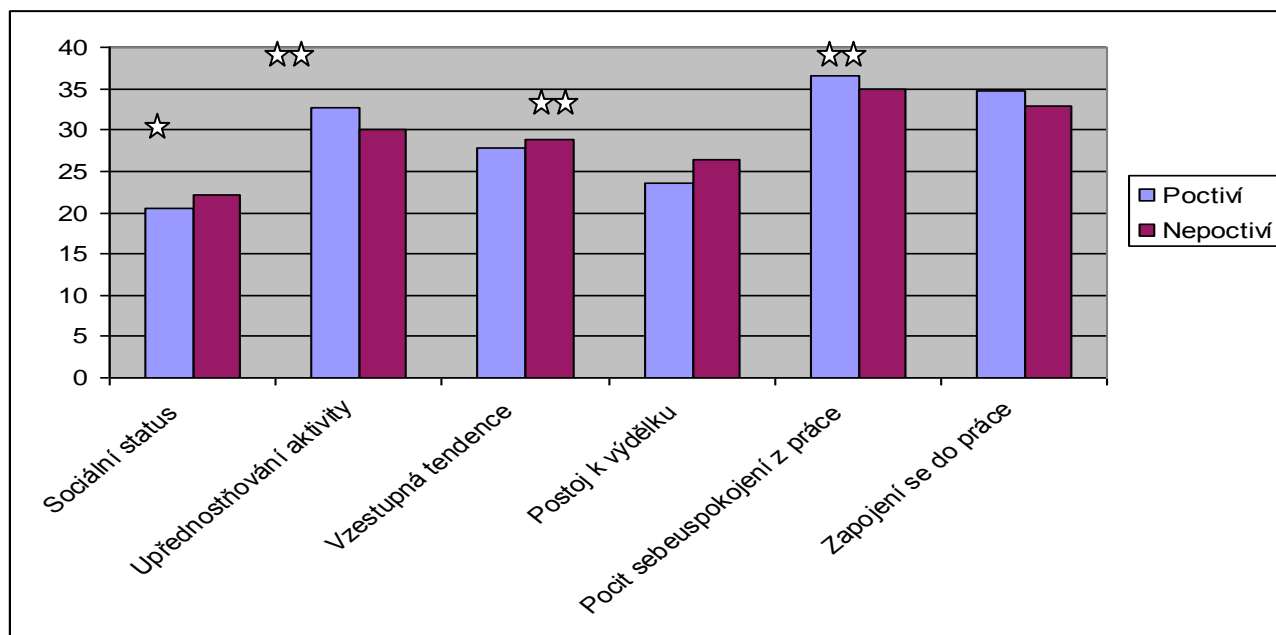
Druhému souboru studentů (N = 245) z roku 2012 jsme administrovali vedle dotazníku na podvádění během vysokoškolského studia také Dotazník pracovních hodnot. Spočítali jsme u každého studenta počet odpovědí „nikdy“ ne v percepci podvádění, ale v reálném provádění

během studia. Studenty, kteří měli ze 12 dotazníkových příkladů „nikdy“ v 7 a více případech, označujeme jako „pocitivé“. Studenty, kteří měli ze 12 příkladů „nikdy“ v žádném nebo pouze v jednom případě, označujeme jako „nepocitivé“. Rozdělení je arbitrární, u pocitivých obsahuje 17 % souboru, u nepocitivých obsahuje 23 % souboru. Naší snahou bylo oddělit krajní polohy variance dat podle míry přiznaného podvádění.

Z výsledků podle grafu 1 jsou zřejmé rozdíly v pracovních hodnotách (etice) mezi pocitivými a nepocitivými studenty. V Dotazníku pracovních hodnot se ve 4 škálách ze 6 ukázaly významné rozdíly. „Pocitiví“ studenti měli statisticky významně (jednostranný t test) vyšší skór ve škále *upřednostňování aktivity a zapojení se do práce*, „nepocitiví“ studenti statisticky významně vyšší skór ve škále *sociální status* a *postoj k výdělku*. Výsledky mohou naznačovat, že podvádění je spojené s orientací na předvedení výkonu a ne na osvojení studovaného.

Graf 1

„Pocitiví“ vs. „nepocitiví“ studenti – výsledky Dotazníku pracovních hodnot (Wollack et al., 1971)

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; svislá osa označuje skór v Dotazníku pracovních hodnot na svislé ose.

3. Podvádění a religiozita

Většina prací o vztahu mezi religiozitou a podváděním pochází z USA, které se duchovně, kulturně i ekonomicky výrazně liší od České republiky. Ve druhém sběru dat (2012, N = 245) jsme se proto na religiozitu dotazovali a dali ji do vztahu k podvádění a k pracovním hodnotám.

Porovnávali jsme, zda studenti z druhého sběru dat (N = 245), kteří se označili jako věřící (N = 44) a nevěřící (N = 117), N=84 tvořili studenti, kteří se označili jako „něco mezi“, se budou lišit v některé z pracovních hodnot definovaných podle Dotazníku pracovních hodnot (Wollack et al., 1971). Ani v jedné ze 6 škál jsme však nezjistili statisticky významné rozdíly.

Podobně v „míře poctivosti“, v počtu odpovědí „nikdy“ na položky určující různé druhy chování – podvádění, jsme nezjistili významné rozdíly mezi skupinou věřících a nevěřících.

Pokud jsme ale soubor rozdělili na studenty, kteří se označili jako „spíše pragmatičtí, materialističtí“ (N = 60), proti těm, kteří se označili jako „spíše duchovně orientovaní“ (N = 171), zjistili jsme některé rozdíly mezi oběma soubory (t test pro nezávislé soubory).

Studenti, kteří se označili jako „spíše pragmatičtí, materialističtí“, měli trend k menší míře poctivého chování ($p = 0,07$), měli signifikantně vyšší skóre ve škále *sociální status* ($p = 0,007$) v Dotazníku pracovních hodnot (Wollack et al., 1971), dále ve škále *vzestupná tendence* ($p = 0,001$), *postoj k výdělku* ($p = 0,001$) a nižší skóre ve škále *pocit sebeuspokojení z práce* ($p = 0,02$).

Zkoušeli jsme také porovnat vlivy rodičů na studenty, matku či otce „militantní ateisty“ a „věřící (praktikující)“, ale nezjistili jsme významné rozdíly v míře podvádění.

4. Vztah mezi podváděním během studia a vybranými celospolečenskými ukazateli

Jak jsme uvedli již v předchozím článku (Preiss et al., 2012), studie se zaměřila na studenty ekonomiky a obchodu (Rocha a Teixeira, 2005). Výzkumníci sestrojili jednostránkový dotazník a sebrali data (anonymní sebeposouzení studenty) ve 20 zemích, 31 školách, celkem analyzovali přes 7 tisíc dotazníků ze střední, východní a západní Evropy, USA, Velké Británie, Latinské Ameriky, Skandinávie a Oceánie. Mezi státy se ukázaly velké rozdíly. Vysokou míru podvádění vykazovali studenti ze zemí Latinské Ameriky, východní Evropy (reprezentované v této studii Slovinskem, Rumunskem a Polskem) a také z jižní Evropy. Velmi nízkou tendenci k podvádění dosahovaly skandinávské státy (Dánsko, Švédsko) a také USA a Velká Británie. Celková průměrná míra podvádění byla 62 %, s vysokou proměnlivostí mezi státy. Výsledky z východní Evropy jsou proti jiným zemím nepříznivé – v průměru pouze 12 % studentů uvedlo, že při zkoušce nikdy neopisovalo, 95 % studentů pozorovalo jiné studenty, jak opisuji.

Studie má i bezesporu svá omezení, např. v některých státech byl velmi malý počet studentů-respondentů, výzkumníci samotný sběr dat příliš nepopisují a nezabývají se vlivem případných rozdílů ve vzdělávání v jednotlivých školách či státech.

Ze studie jsme vybrali 5 států, které se v míře podvádění značně lišily – Slovinsko (N = 321), Brazílii (N = 100), Portugalsko (N = 2805), Nový Zéland (N = 315) a Dánsko (N = 78) – a poté jsme vyhledali několik celospolečenských parametrů (hledali jsme údaje blízké sběru dat autorů: 2005/2006; pokud jsme nebyli úspěšní, tak jsme použili údaje pro jiný blízký rok), u kterých jsme uvažovali, že by k problematice podvádění mohly mít vztah. Jsou to:

Hrubý domácí produkt (HDP, v mezinárodních zdrojích GDP z anglického *Gross Domestic Product*) – celková peněžní hodnota statků a služeb vytvořená za dané období na určitém území. V mezinárodních srovnáních se používá HDP na obyvatele.

Index vnímání korupce (*Corruption Perception Index*, CPI) – ukazatel, který se zaměřuje na vnímání existence korupce mezi úředníky veřejné správy a politiky a definuje korupci jako zneužívání veřejné pravomoci k osobnímu prospěchu (0 označuje nejvyšší korupci; 10 korupci nejnižší).

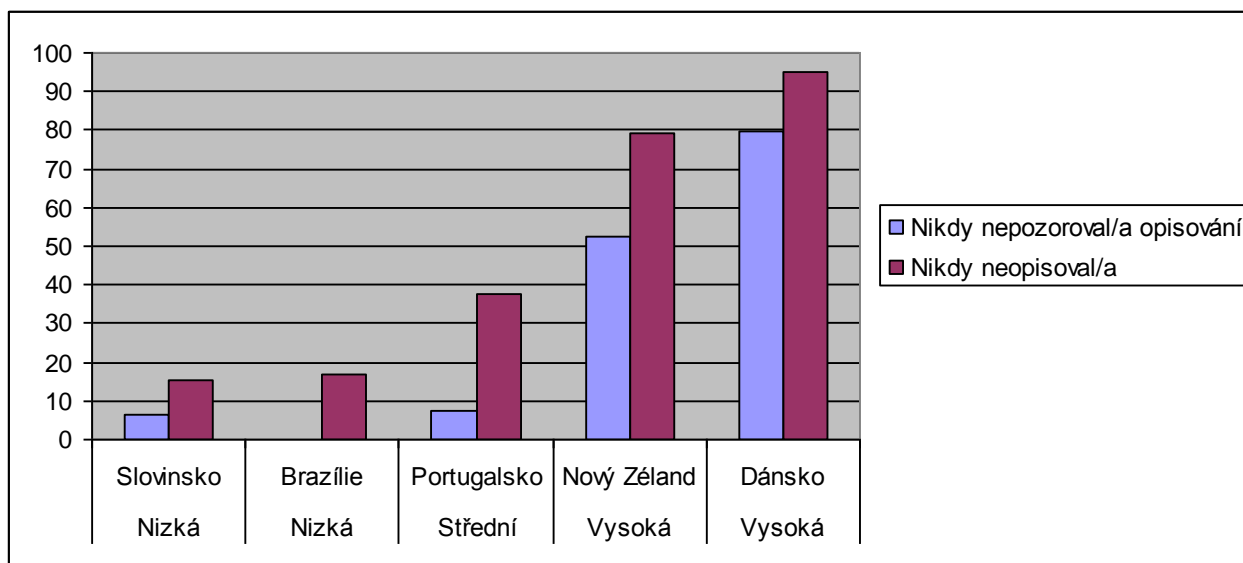
Index lidského rozvoje (*Human development index*, HDI) – pokus o vyjádření kvality lidského života za pomoci porovnání údajů o chudobě, gramotnosti, vzdělávání, střední délky života aj. Používá se pro měření sociální prosperity (0 – minimum, 10 – maximum).

Index vzdělávání (*Education index*) je součástí **Indexu lidského rozvoje** (*Human development index*, HDI) a je tvořen úrovní gramotnosti (dvě třetiny váhy indexu) a kombinovaným ukazatelem primárního, sekundárního a terciárního vzdělávání (jedna třetina indexu).

Pět souborů se značně lišilo v míře podvádění (graf 2). Konkrétní graf ukazuje na studenty (procento souboru), kteří odmítli, že by během zkoušek na vysoké škole podváděli (zaškrtnli variantu „nikdy“, krajní hodnotu na pětibodové škále). Subjektivně jsme označili míru poctivosti, čestnosti (nepodvádění) za nízkou (Slovinsko a Brazílie), střední (Portugalsko) a vysokou (Nový Zéland a Dánsko). Slovinský soubor vykazoval podvádění během zkoušky nejvíce, novozélandský a dánský nejméně. Podobně se soubory lišily v procentu, ve kterém respondenti uváděli, zda viděli jiné studenty podvádět.

Graf 2

Porovnání počtu studentů, kteří nepodváděli (uvedli, že nikdy nepodváděli během zkoušení na VŠ) a neviděli podvádět druhé (z dat podle práce Teixeira a Rocha, 2010)

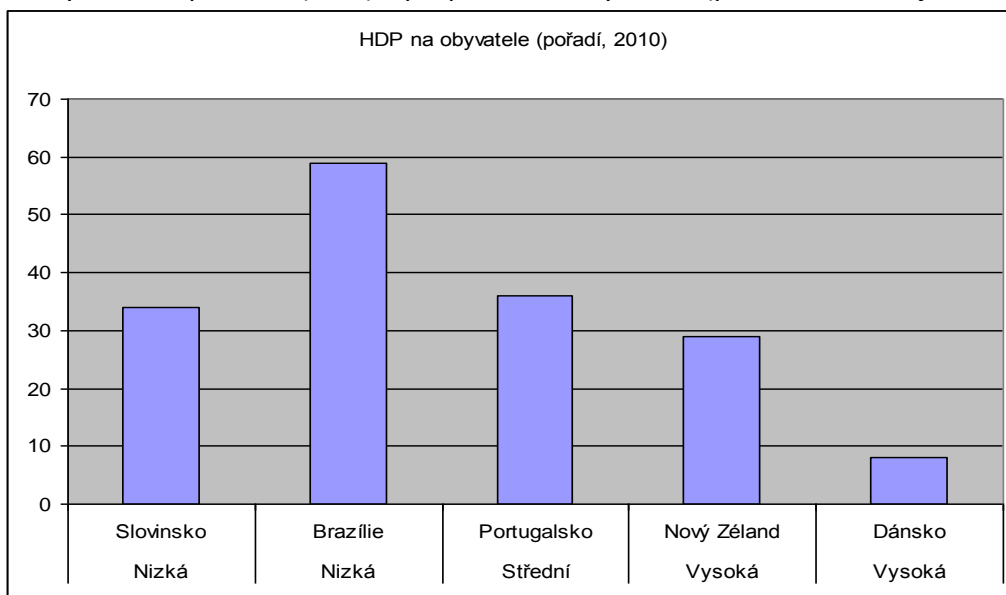

Svislá osa představuje procento studentů, kteří nepodváděli.

V brazilském souboru ani jeden respondent nevedl, že by někoho podvádět neviděl. Naopak, v dánském souboru uvedla podvádění druhých studentů méně než desetina souboru. Graf 3 ukazuje, že státy, kde studenti podváděli a viděli druhé podvádět nejméně (Nový Zéland a Dánsko), mají nejvyšší HDP (stojí na předních místech v žebříčku států). Kromě Slovinska, které vybočuje, je naznačen trend u ostatních čtyř států.

Graf 3

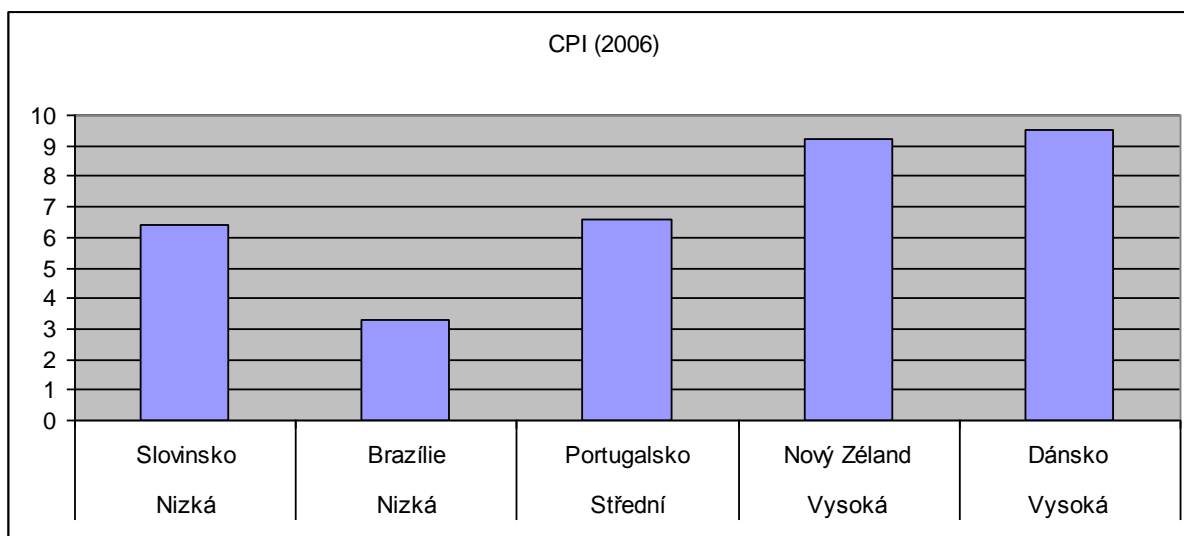
Hrubý domácí produkt (HDP) v přepočtu na obyvatele (pořadí států, nejnižší číslo = nejvyšší HDP)

Graf 4 ukazuje na míru korupce podle indexu CPI. Opět, kromě Slovinska, je naznačena souvislost – státy s nižší mírou vnímání korupce odpovídají souborům s menší mírou podvádění.

Graf 4

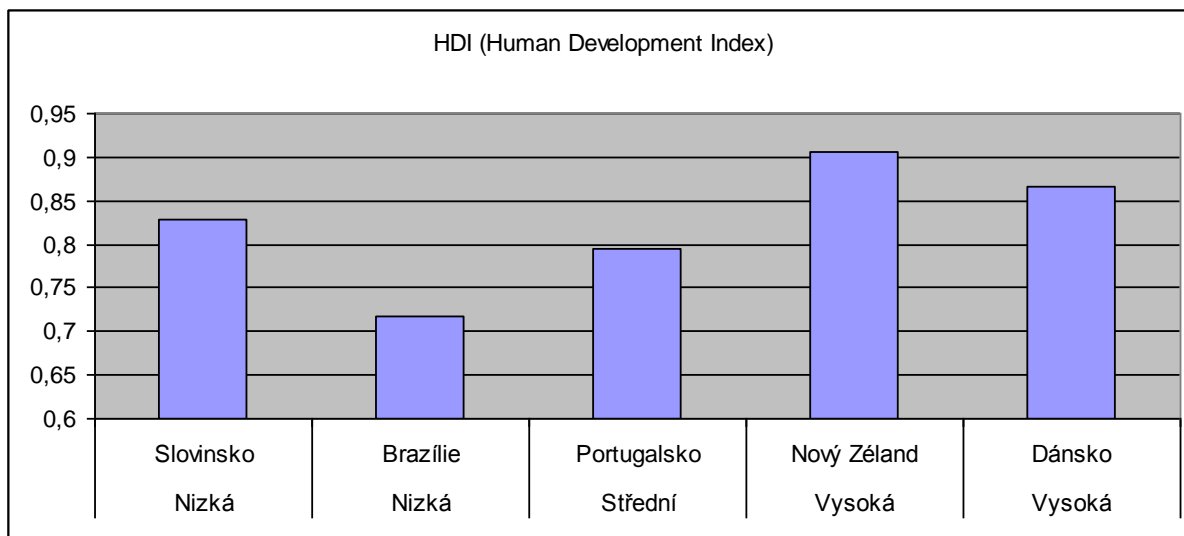
Index vnímání korupce (CPI, vyšší hodnota znamená nižší míru korupce)

Graf 5 ukazuje index lidského rozvoje – nižší míra podvádění je spojena s vyšší mírou lidského rozvoje.

Graf 5

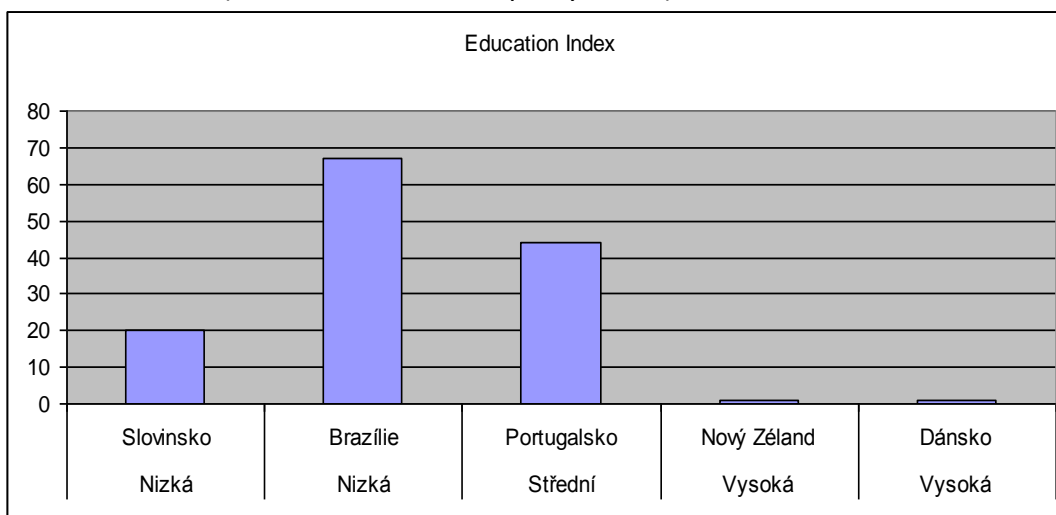
Index lidského rozvoje (vyšší hodnota představuje vyšší míru rozvoje)

I u dalšího indexu (graf 6), zaměřeného pouze na vzdělávání, je patrné (s výjimkou Slovinska) spojení vyšší úrovně vzdělávání s nižší mírou podvádění.

Graf 6

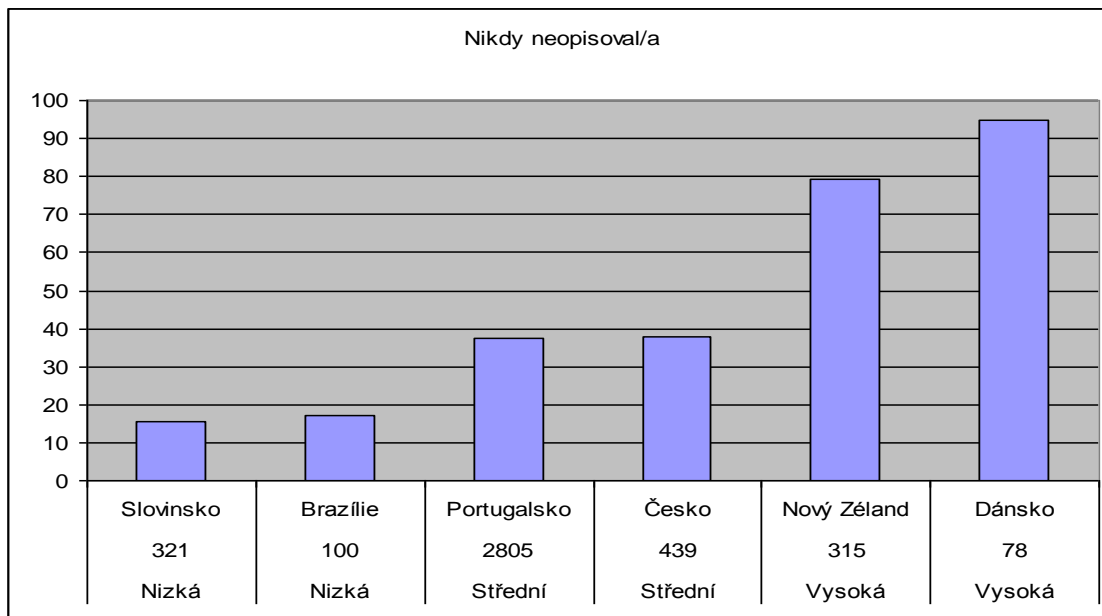
Index vzdělávání (čím nižší index, tím lepší výsledek)

Pokud se pokusíme porovnat výsledky jednotlivých států a ČR (zprůměrovali jsme položku 5 a 6 v dotazníku zaměřeného na podvádění podle Klein et al., 2007, z obou českých sběrů dat, viz bod 1), dostáváme 38 % studentů, kteří se hlásí k poctivosti (nikdy nepodváděli). Ve spekulativním pásmu „poctivosti“ by pak ČR dosáhla na pásmo „střední“, ale stále má cca 2x nižší hodnotu než Nový Zéland či Dánsko.

Graf 7

Hypotetické postavení českého souboru v mezinárodním srovnání (čísla pod názvy států označují velikost souboru)

Svislá osa představuje procento studentů, kteří uvedli, že nikdy neopisovali.

Závěr a diskuse

Některé způsoby podvádění – např. dovolování jinému studentovi opsat práci nebo úkol, spolupráce s jinými studenty na zadání, které měl/a vypracovat samostatně, dovolení jinému studentovi opisovat během zkoušky, vypomáhání si s jinými lidmi nad úkoly, které student měl/a vypracovat samostatně doma – jsou zcela běžnou formou podvádění s frekvencí vyšší než 90 % v obou českých souborech. Zatímco při srovnání dat po prvním sběru jsme byli vysokou mírou podvádění překvapeni, po získání druhého českého souboru se zdá, že by mohlo jít i o stabilnější a nelichotivý trend. Čeští studenti vykazovali ve všech aspektech vyšší míru podvádění proti americkým kolegům. Data jsme získávali na vysokých školách s humanitním zaměřením. Bylo by potřeba soubor rozšířit i na další typy vysokých škol, abychom mohli porovnat, zda typ vysoké školy ovlivňuje postoj k podvádění a frekvenci realizace podvádění během studia. Zvolený soubor tvoří především ženy a bylo by zajímavé soubor rozšířit i o muže a porovnat tyto dvě skupiny – muže a ženy. Borkowski a Ugras (1998) v metaanalýze studií zabývajících se podváděním zjistili, že ženy inklinují k etičtějším postojům proti mužům, což ale (podle autorů) neznámá, že by se v reálných situacích chovaly poctivěji než muži.

Jak dokládají citované práce (Harding et al., 2003; Nonis a Shift, 2001), podvádění během vysokoškolského studia souvisí s podváděním jak na nižších stupních vzdělávání, tak i v budoucím pracovním procesu. Z našich dat lze opatrně vyvozovat, že „poctiví“ studenti by mohli proti „nepoctivým“ v práci vykazovat také větší snahu a více se zajímat o vztahy na pracovišti a rozhodování; pro nepoctivé studenty je důležitý sociální status a snaha o dobrý příjem. Je ale také možné, že zde působí další intervenující proměnné, např. motivační orientace.

Studenti, kteří se označili jako „spíše pragmatičtí, materialističtí“, měli tendenci k menší míře poctivého chování, měli signifikantně vyšší skóre ve škále *sociální status* v Dotazníku pracovních hodnot (Wollack et al., 1971), dále ve škále *vzestupná tendence, postoj k výdělku* a nižší skóre ve škále *pocit sebeuspokojení z práce*. Zdá se, že studenti, kteří se definují jako spíše pragmatičtí, materialističtí, vnímají práci v souvislosti s mírou (výší) sociálního statusu, více stojí o kariérní růst, vyšší mzdu a mají menší uspokojení z práce samotné.

Eisenberg (2004) zdůrazňuje, že nečestné chování a neakceptování pravidel se nevyskytuje ve vakuu. Hlavním úkolem vysoké školy není zjistit, kdo podvádí, ale vytvořit prostředí, ve kterém je podvádění sociálně neakceptovatelné. Možná se totéž dá říci o širším sociálním prostředí.

Pokud opatrně shrneme grafická vyjádření vztahů mezi celospolečenskými ukazateli a podváděním, zdá se nám, že by míra podvádění mohla, snad, souviset s ekonomickou úrovní, vnímáním korupce v dané společnosti, mírou rozvoje společnosti a mírou vzdělání. Jeví se, že ekonomické, sociální a další proměnné mají k podvádění vztah, i když nemusí být příčinný. Je možné, že klima ve společnosti ovlivňuje u mladých lidí postoj k podvádění, a to poté souvisí s tendencí k málo férovým postojům či chování během další životní dráhy a ovlivňováním nové generace mladých vysokoškoláků.

Proč se slovinský soubor (viz část Vztah mezi podváděním během studia a vybranými celospolečenskými ukazateli) opakovaně vymyká, nevíme. Vzhledem k ostatním souborům je relativně veliký (N = 321), takže chyba daná malým počtem respondentů je méně pravděpodobná. I z této výjimky lze usuzovat, že roli mohou hrát další skryté proměnné, např. vliv způsobu sběru dat či vliv konkrétních vzdělávacích faktorů (např. způsob zkoušení, význam akademického výkonu aj.). Bylo by účelné pokusit se sestavit porovnání většího počtu zemí, aby naznačené souvislosti mezi mírou podvádění a společenskými a ekonomickými ukazateli mohly být ověřeny.

Náš výzkumný design byl velmi jednoduchý (anonymní studie, nenáhodný výběr). Studie mohla být ovlivněna faktory, jako je neoprávněné podezření studentů ze zneužití jejich výpovědi (i když si vlivu této proměnné nejsme vědomi). Další otázkou je ochota pokusných osob podat upřímnou odpověď na některé otázky, ze kterých je patrné, že nevyjadřují právě pozitivní rysy (např. použil/a jsem při zkoušce či testu „tahák“). Jak uvádí Harding et al. (2003), je třeba věnovat péči způsobu sběru dat a přesvědčit pokusné osoby, že anonymita sběru dat bude opravdu zajištěna (např. výzkumník opustí místnost v době sběru dat, aby studenti měli jistotu, že je nesleduje a nesnaží se zjistit, kdo určitý dotazník vyplnil). Někteří výzkumníci položky dotazníku formulují tak, že chování je očekávané (např. „Jak často jste podváděl ...“), čímž zvyšují ochotu zkoumané chování přiznat.

Počet studentů ve studii je malý a neumožňuje generalizaci výsledků na jednotlivé obory či dokonce univerzity. Ambicióznějším designem by byla kombinace dotazníkové studie a terénního šetření nebo kvalitativní metodologie, či propojení dotazníkového šetření s komplikovanějšími metodami typu modelových situací a úrovní morálního vývoje (Bernardi et al., 2004).

V této práci jsme se zaměřili na měření podvádění, stejně tak ale lze měřit opak – poctivost, férovost. V našem pojetí byla poctivost opakem podvádění, absencí podvádění. Existují ale složitější a výtěžnější přístupy. Za jeden z nejvýznamnějších pokusů je označován Kohlbergův strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami (operacionalizovaný metodou SMJI), kde jsou

prezentovány modelové příklady. Např. Heinzovo dilema je o muži, kterému umírá žena na vzácnou formu rakoviny, nákladnou léčbu si dovolit nemůže, takže si musí zvolit mezi variantou nechat ji umřít a ukradením léku. Odvozené dotazníkové metody, např. Defining Issues Test (DIT), z podobných dilemat vycházejí a jsou ve výzkumu využívány. Podle shrnutí (Peterson a Seligman, 2004) se nižší úrovně uvědomování si spravedlnosti (měřené SMJI nebo DIT) vztahují k vyšší míře delikvence, podvádění nebo jiných nečestností na vysokých školách, riskantního sexuálního chování, abusu drog nebo alkoholu, nezájmu o události, kterých je respondent přítomen (tzv. bystander apathy), agresivitě. Naopak vyšší úroveň uvědomování si spravedlnosti se pozitivně vztahuje ke spolupráci, ochotě referovat o nepříznivých jevech (whistle-blowing), vůdčím schopnostem, altruismu aj.

Tento článek vznikl s podporou projektu RVO-PCP/2012.

Literatura

- Albrecht, W., G. Wernz & T. Williams. (1995). *Fraud: Bringing light to the dark side of business*. Burr Ridge, IL: Richard D. Irwin.
- Bernardi, R. A., Metzger, R. L., Bruno, R. G. S., Hoogkamp, M. A. D., Reyes, L. E. & Barnaby, G. H. (2004). Examining the decision process of student's cheating behavior: an empirical study. *Journal of Business Ethics* 50, 397–414.
- Bloodgood, J. M., Turnley, W. H. & Mudrack, P. (2008). The influence of ethics instruction, religiosity, and intelligence on cheating behavior. *Journal of Business Ethics* 82, 557–571.
- Borkowski, S. C. & Ugras, Y. J. (1998). Business students and ethics: A meta-analysis. *Journal of Business Ethics*; 17, 1117–1127.
- Burton, J. H. , Talpade, S. & Haynes, J. (2011). Religiosity and test-taking ethics among Business School students. *Journal of Academic and Business Ethics*, 4, 1–8.
- Cizek, G. J. (2003). *Detecting and preventing classroom cheating*. Thousands Oaks: Corwin Press.
- Eisenberg, R. & Shank, D. M. (1985). Personal ethics and effort training affect cheating. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 2, 520–528.
- Eisenberg, J. (2004). To cheat or not to cheat: effects of moral perspective and situational variables on students' attitudes. *Journal of Moral Education* 33, (2), 163–178.
- Fisher, J., Kim, H. & Lee, S. CH. (1998). Stability of religious orientation and academic dishonesty. *Journal of Research on Christian Education*, 7, 1, 55–66.
- Harding, T. S., Passow, H. J., Carpenter, D. D. & Finelli, C. J. (2003). *An examination of the relationship between academic dishonesty and professional behavior*. Frontiers in educational conference, 3, S2A, 6–11.
- Jolicoeur, J. R. (2010). *Hellfire and academic dishonesty: An empirical evaluation of the influence of religious orientation on academic deviance*. Ph.D. Dissertation, University of Missouri – Saint Louis, 197 pp.

- Klein, A. H., Levenburh, N. M. , McKendall, M. & Mothersell, W. (2007). Cheating during the college years: how do business school students compare? *Journal of Business Ethics* 72,197–206.
- Mareš, J. (2005). Tradiční a netradiční podvádění ve škole. *Pedagogika* 55, 310–335.
- Nonis, S. & Shift, C. O. (2001). An examination of the relationship between academic dishonesty and workplace dishonesty: a multicampus investigation. *Journal of Education for Business*, 77, 2, 69–77.
- Peterson, C. & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A classification and handbook*. New York, Oxford University Press/Washington, DC: American Psychological Association.
- Preiss, M. , Nohavová, A., Klein, H. A. & Stuchlíková, I. (2011). Na studiích podvádíme víc než Američané. *Psychologie dnes*, 17, 11, 56–59.
- Preiss, M., Nohavová, A. & Dvorská, K. (2012). Podváděli ve škole. A co v práci? *Psychologie dnes*, 18, 6, 56–59.
- Rest, J. R. (1979). *Defining Issues Test*. Minneapolis, MN: Center for the study of ethical development, University of Minnesota, University of Minnesota Press.
- Rocha, M. F. & Teixeira, A. A. C. (2005). College cheating in Portugal: Results from a large scale survey. *FEP working papers*, 197, 1–43.
- Shipley, L.J. (2009). Academic and professional dishonesty: student views of cheating in the classroom and on the job. *Journalism and Mass Communication Education* 64, 1, 39–53.
- Sims, R. L. (1993). The relationship between academic dishonesty and unethical business practices. *Journal of Education for Business* 68 (4), 207–211.
- Staats, S., Hupp, J. M., Wallace, H. & Gresley, J. (2009). Heroes don't cheat: An examination of academic dishonesty and students' views on why professors don't report cheating. *Ethics & Behavior* 19, (3), 171–183.
- Teixeira, A. A. C. & Rocha, M. F. (2010). Cheating by economics and business undergraduate students: an exploratory international assessment. *Higher Education* 59, 663–701.
- Vrbová, J. & Stuchlíková, I. (2012). Školní podvádění starších žáků – pilotní studie. *Pedagogika* 62, 317–331.
- Williamson, W. P. (2005). Religious orientation, incentive, self-esteem, and gender as predictors of academic dishonesty: An experimental approach. *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religions* 27, 137–158.
- Wollack, S., Goodale, J.G., Wijting, J. P. & Smith, P. C. (1971). Development of the survey of work values. *Journal of Applied Psychology*, 55, 331–338.
- Zebrowitz, L. A., Voinescu, L., Collins, M. A. (1996). “Wide-Eyed” and “Crooked-Faced”: Determinants of perceived and real honesty across the life span. *Pers Soc Psychol Bull* 22, 1258.

Poděkování

Několik studentů psychologie spolupracovalo na sběru dat, za což jim velmi děkujeme, mj. to jsou Eliška Sehovcová a Barbora Pešková (FF UK Praha) a Lukáš Horák (Pedagogická fakulta UK Praha).

Údaje o autorech

Doc. PhDr. Marek Preiss, PhD., je přednášejícím na University of New York in Prague a klinickým psychologem v Psychiatrickém centru Praha.

Mgr. Alena Nohavová, Ph.D. je odbornou asistentkou na katedře pedagogiky a psychologie PF JČU v Českých Budějovicích.

Prof. PaedDr. Iva Stuchlíková, CSc., je vedoucí katedry pedagogiky a psychologie PF JU v Českých Budějovicích.

Kontaktní údaje:

e-mail: preiss@pcp.lf3.cuni.cz

adresa: University of New York in Prague, Praha 2,

Preiss, M., Nohavová, A. & Stuchlíková, I. (2013). Poctivost a podvádění během vysokoškolského studia. *E-psychologie* [online], 7, 1, 1-18 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/preiss-et-al.pdf>. ISSN 1802-8853.